

Шевцова А. В.,

доктор філософії в галузі права

ORCID: 0009-0002-5334-1215

РЕАБІЛІТАЦІЯ ЖЕРТВ ВІЙНИ ЯК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ОБОВ'ЯЗОК ДЕРЖАВИ: СТАНДАРТИ ООН ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу міжнародно-правових стандартів реабілітації жертв збройних конфліктів, закріплених у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 60/147 «Основні принципи та керівні положення щодо права на засіб правового захисту та відшкодування», та їх застосування в умовах повномасштабної збройної агресії проти України. Автор обґрунтовує, що реабілітація є не допоміжним елементом, а самостійним міжнародно-правовим обов'язком держави, що становить невід'ємну складову комплексного права жертв на відшкодування поряд із компенсацією, реституцією, сатисфакцією та гарантіями неповторення.

У статті досліджено механізми імплементації стандартів реабілітації на національному рівні, зокрема процедури виконання рішень про відшкодування, систему гарантій неповторення, інформаційний компонент забезпечення прав жертв та принцип недискримінації. Особлива увага приділена інтеграції норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини як комплементарних систем захисту жертв війни. Проаналізовано еволюцію міжнародно-правової доктрини від жорсткого розмежування цих правових режимів до їх паралельного та взаємодоповнюючого застосування.

Автор розглядає специфіку застосування стандартів реабілітації у контексті грубих порушень міжнародного права, які за своєю природою становлять образу людської гідності. Дослідження охоплює аналіз колективного характеру віктимізації під час збройних конфліктів, співвідношення індивідуального та колективного підходів до реабілітації, а також зв'язок між кримінальним переслідуванням винних осіб та психологічним відновленням жертв.

Обґрунтовано, що для України імплементація Резолюції 60/147 має стати основою для формування системи перехідного правосуддя, де реабілітація розглядається як інвестиція у відновлення суспільної довіри, соціальної стабільності та верховенства права. Підкреслюється необхідність поєднання реабілітаційних послуг з інституційними реформами, утвердженням незалежності судової влади, захистом правозахисників як умови створення безпечного середовища для ефективного відновлення постраждалих.

Ключові слова: реабілітація жертв війни, Резолюція ООН, міжнародне гуманітарне право, мирне населення, порушення прав людини, збройний конфлікт, війна, міжнародні стандарти захисту жертв.

Shevtsova A. V. Rehabilitation of war victims as an international legal obligation of the state: UN standards and challenges for Ukraine

Abstract. This article analyzes the international legal standards for the rehabilitation of victims of armed conflicts, as enshrined in UN General Assembly Resolution 60/147 “Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation,” and their application in the context of the full-scale armed aggression against Ukraine. The author substantiates that rehabilitation is not an auxiliary element but rather an independent international legal obligation of the state, constituting an integral component of the comprehensive right of victims to reparation alongside compensation, restitution, satisfaction, and guarantees of non-repetition.

The article examines mechanisms for implementing rehabilitation standards at the national level, including procedures for executing decisions on reparation, the system of guarantees of non-repetition, the informational component of ensuring victims' rights, and the principle of non-discrimination. Particular attention is given to the integration of international humanitarian law and international human rights law as complementary systems for protecting war victims. The evolution of international legal doctrine from strict separation of these legal regimes to their parallel and mutually complementary application is analyzed.

The author examines the specifics of applying rehabilitation standards in the context of gross violations of international law, which by their nature constitute an affront to human dignity. The study encompasses an



analysis of the collective nature of victimization during armed conflicts, the relationship between individual and collective approaches to rehabilitation, and the connection between criminal prosecution of perpetrators and the psychological recovery of victims.

It is argued that for Ukraine, the implementation of Resolution 60/147 should become the foundation for forming a transitional justice system, where rehabilitation is viewed as an investment in restoring public trust, social stability, and the rule of law. The necessity of combining rehabilitation services with institutional reforms, establishing judicial independence, and protecting human rights defenders as conditions for creating a safe environment for effective recovery of victims is emphasized.

Key words: *rehabilitation of war victims, UN Resolution, international humanitarian law, civilian population, human rights violations, armed conflict, war, international standards for victim protection.*

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України призвела до безпрецедентного зростання кількості осіб, які зазнали поранень, каліцтв, психологічних травм, втрати житла, сім'ї та засобів до існування. Мільйони громадян України стали жертвами грубих порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, що створює не лише гуманітарну, але й комплексну правову проблему – забезпечення їхнього права на ефективне відшкодування та реабілітацію.

В умовах воєнного стану питання реабілітації постраждалих набуває особливої гостроти, оскільки йдеться не лише про відновлення фізичного та психічного здоров'я, а про здатність людей повернутися до повноцінного соціального, професійного та громадянського життя. Відсутність або фрагментарність правових механізмів реабілітації призводить до повторної віктимізації, соціальної маргіналізації та втрати довіри до державних інституцій, що становить загрозу як для прав людини, так і для стійкості держави у воєнний і післявоєнний період.

У цьому контексті Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 60/147 «Основні принципи та керівні положення щодо права на засіб правового захисту та відшкодування» набуває для України не лише теоретичного, а безпосереднього практичного значення. Вона формує міжнародно-правову модель, у межах якої реабілітація визнається складовою обов'язку держави щодо відшкодування жертвам війни поряд із компенсацією, реституцією та гарантіями неповторення.

Метою цієї статті є аналіз змісту та значення міжнародно-правових стандартів реабілітації жертв збройних конфліктів, закріплених у Резолюції ООН 60/147, з урахуванням їх застосування в умовах воєнного стану в Укра-

їні та перспектив імплементації у національну систему правового захисту постраждалих.

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 60/147, ухвалена 16 грудня 2005 року, стала кульмінацією багаторічних зусиль міжнародного співтовариства щодо систематизації прав жертв грубих порушень міжнародного права. Цей документ не лише закріпив комплексне право на відшкодування, що включає п'ять форм компенсації (реституцію, компенсацію, реабілітацію, сатисфакцію та гарантії неповторення), але й визначив конкретні механізми та процедури їх практичної реалізації на національному рівні. Саме аналіз цих механізмів імплементації становить ключове значення для розуміння того, яким чином міжнародно-правові стандарти можуть бути трансформовані у дієві національні програми допомоги постраждалим

Так, саме принцип 17 встановлює механізми виконання рішень про відшкодування, зобов'язуючи держави приводити у виконання внутрішні судові рішення про відшкодування проти осіб або організацій, відповідальних за завдану шкоду, та прагнути виконувати дійсні іноземні судові рішення про відшкодування відповідно до внутрішнього законодавства та міжнародних правових зобов'язань [1]. Держави повинні передбачати у своєму внутрішньому законодавстві ефективні механізми примусового виконання рішень про відшкодування. Означена норма визнає, що формальне винесення рішення про відшкодування є недостатнім без забезпечення його фактичного виконання, що особливо актуально для реабілітаційних заходів, які потребують тривалого та систематичного фінансування.

Особливу увагу Резолюція приділяє гарантіям неповторення як складовій відшкодування та механізму запобігання май-

бутнім порушенням. Принцип 23 містить вичерпний перелік заходів, які держави повинні вживати для забезпечення того, щоб грубі порушення не повторювалися. Серед цих заходів: забезпечення ефективного цивільного контролю над військовими та силами безпеки, забезпечення відповідності всіх цивільних та військових процедур міжнародним стандартам належної правової процедури, справедливості та неупередженості, зміцнення незалежності судової влади, захист осіб юридичних, медичних та інших професій, засобів масової інформації та правозахисників [1].

Критично важливим для системи реабілітації є положення Принципу 23(е), яке зобов'язує держави «надавати на пріоритетній та постійній основі освіту з прав людини та міжнародного гуманітарного права всім секторам суспільства та підготовку для працівників правоохоронних органів, а також військових та сил безпеки» [1]. Процитоване положення визнає, що ефективна реабілітація жертв неможлива без зміни інституційної культури та підвищення обізнаності про права людини серед тих, хто може потенційно їх порушувати. Принцип 23(f) додатково вимагає просування дотримання кодексів поведінки та етичних норм, зокрема міжнародних стандартів, державними службовцями, включаючи працівників правоохоронних органів, медичний, психологічний персонал та військових [1].

Принцип 24 встановлює інформаційний компонент механізмів імплементації, зобов'язуючи держави «розробляти засоби інформування широкої громадськості та, зокрема, жертв грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права про права та засоби правового захисту, про які йдеться в цих основних принципах та керівних положеннях» [1]. Жертви та їхні представники мають право отримувати інформацію про причини, що призвели до їхньої віктимізації, та про умови, що стосуються грубих порушень міжнародного права, а також дізнаватися правду щодо цих порушень. Цей принцип визнає, що право на реабілітацію не може бути реалізоване, якщо жертви не зна-

ють про його існування та про механізми його здійснення.

А. Маєр-Рікх підкреслює, що гарантії неповторення виходять за межі традиційного розуміння відшкодування як компенсації за минулу шкоду та включають структурні реформи, спрямовані на усунення системних причин порушень [2, с. 423–424]. У контексті реабілітації це означає, що держави повинні не лише надавати послуги постраждалим, але й трансформувати інституції та практики, які сприяли віктимізації, створюючи таким чином безпечне середовище для відновлення жертв та запобігання повторній травматизації.

Специфіка застосування міжнародно-правових стандартів реабілітації у контексті збройних конфліктів зумовлена унікальним характером порушень, які охоплюються сферою дії Резолюції 60/147. Преамбула документа підкреслює, що основні принципи спрямовані на «грубі порушення міжнародного права прав людини та серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, які за своєю надзвичайно тяжкою природою становлять образу людської гідності» [1]. Така кваліфікація відображає визнання того, що порушення, скоєні під час збройних конфліктів, часто мають систематичний характер і спричиняють масштабні та тривалі наслідки для жертв.

Ключовою особливістю Резолюції є інтеграція норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. К. Еванс зазначає, що Резолюція поєднує права, надані обома цими галузями міжнародного права, кодифікуючи обов'язок держав забезпечувати внутрішнє відшкодування жертвам [3]. Преамбула визнає ці системи «комплементарними, хоча й різними за своїми нормами» [1]. Відповідний припис відображає еволюцію міжнародно-правової доктрини, яка відійшла від жорсткого розмежування сфер застосування цих правових режимів на користь їх паралельного та взаємодоповнюючого застосування.

Рішення Міжнародного суду ООН 2006 року у справі «Збройна діяльність на території Конго» підтвердило, що застосування права прав людини та гуманітарного права може бути подвійним і взаємодоповнюючим [4]. Т.

ван Бовен аргументує, що багато теоретиків прав людини вважають, що розмежування між різними галузями міжнародного права менш релевантним при визначенні засобів відшкодування жертвам, оскільки центральним питанням є захист людської гідності та відновлення прав незалежно від юридичної кваліфікації ситуації [5, с. 19–40].

Преамбула Резолюції посилається на ключові документи міжнародного гуманітарного права, які закріплюють право на відшкодування для жертв збройних конфліктів. Зокрема, згадується стаття 3 Гаазької конвенції про закони та звичаї сухопутної війни 1907 року, стаття 91 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року від 8 червня 1977 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів [1]. Наведені джерела встановлюють принципи відповідальності держави за дії її збройних сил і право жертв на компенсацію.

Особливе значення для застосування стандартів реабілітації у контексті збройних конфліктів має посилення преамбули на Римський статут Міжнародного кримінального суду. Резолюція зазначає, що Статут вимагає встановлення «принципів, що стосуються відшкодування жертвам або стосовно жертв, включаючи реституцію, компенсацію та реабілітацію», передбачає створення трастового фонду на користь жертв злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, та зобов'язує Суд «захищати безпеку, фізичне та психологічне благополуччя, гідність та приватність жертв» і дозволяти участь жертв на всіх стадіях провадження [1]. К. Еванс відзначає, що створення Міжнародного кримінального суду в 1998 році посилило увагу до перспектив жертв, а основні принципи запропонували значні вказівки щодо змісту Римського статуту стосовно визнання прав жертв [2].

Принцип 4 Резолюції встановлює особливі зобов'язання держав у випадках грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, які становлять злочини згідно з міжнародним правом. Держави мають обов'язок розслідувати такі порушення і, якщо є достатні докази, обов'язок притягти до кримінальної відповідальності особу, яка ймо-

вірно несе відповідальність за порушення, а в разі визнання винною – покарати її. Крім того, держави повинні співпрацювати одна з одною та надавати допомогу міжнародним судовим органам [1]. Принцип 5 розвиває ці положення, зобов'язуючи держави імплементувати у внутрішнє законодавство положення про універсальну юрисдикцію та сприяти екстрадиції або передачі правопорушників іншим державам та міжнародним судовим органам [1].

Наведені приписи про кримінальне переслідування винних осіб тісно пов'язані з правом жертв на реабілітацію. Преамбула підкреслює, що «обов'язок переслідувати посилює міжнародні правові зобов'язання, які мають виконуватися, відповідно до національних правових вимог та процедур, і підтримує концепцію компліментарності» [1]. Притягнення винних до відповідальності має не лише каральну функцію, але й відновлювальне значення для жертв, оскільки визнання факту порушення та покарання винних може сприяти психологічному відновленню постраждалих.

Важливою особливістю застосування стандартів у контексті збройних конфліктів є визнання колективного характеру віктимізації. Преамбула зазначає: «Сучасні форми віктимізації, хоча й спрямовані в основному проти осіб, можуть також бути спрямовані проти груп осіб, які є об'єктом колективних нападів» [1]. Принцип 8 визначає жертв як осіб, які індивідуально або колективно зазнали шкоди, що має практичні наслідки для організації реабілітаційних програм, оскільки принцип 13 зобов'язує держави прагнути розробляти процедури, які дозволяють групам жертв подавати позови про відшкодування та отримувати його [1].

Водночас виникає питання про співвідношення індивідуального та колективного підходів до реабілітації. С. Ратнер звертає увагу на дискусію щодо того, чи є право на відшкодування індивідуальним чи колективним правом [6, с. 237–257]. Деякі юристи стверджують, що це право є колективним, оскільки залежить від імплементції договорів про права людини у внутрішнє законодавство. Крім того, його класифікація як індивідуаль-

ного права ускладнюється обмеженнями, створеними доктриною імунітету держав, та обмеженою правосуб'єктністю індивідів у міжнародному праві. Традиційно жертва може отримати відшкодування, згідно з міжнародним правом, лише якщо держава подає позов від її імені через механізм дипломатичного захисту.

Резолюція 60/147 частково вирішує цю проблему, встановлюючи прямі зобов'язання держав перед жертвами та визнаючи їхнє право безпосередньо звертатися до національних судових та адміністративних органів. Проте питання про міжнародну правосуб'єктність жертв та їхню здатність самостійно захищати свої права на міжнародному рівні залишається актуальним, особливо у випадках, коли національні механізми є неефективними або недоступними через триваючий збройний конфлікт.

Принцип 25 встановлює абсолютну заборону дискримінації при застосуванні та тлумаченні Основних принципів, підкреслюючи, що вони «повинні бути узгодженими з міжнародним правом прав людини та міжнародним гуманітарним правом і застосовуватися без будь-якої дискримінації, де винятки не можливі» [1]. Означене положення має особливе значення в контексті збройних конфліктів, де певні групи населення можуть зазнавати диспропорційного впливу насильства або стикатися з перешкодами в доступі до реабілітаційних послуг через свою етнічну, релігійну чи іншу ідентичність.

Таким чином, проведений аналіз засвідчує, що міжнародно-правові стандарти, закріплені у Резолюції ООН 60/147, формують цілісну модель захисту жертв збройних конфліктів, у межах якої реабілітація виступає не допо-

міжним елементом, а самостійним правом, тісно пов'язаним із людською гідністю, правом на відновлення та соціальну інтеграцію. Для України, яка перебуває у стані тривалої збройної агресії, ці стандарти мають безпосередню нормативну та практичну цінність.

Вимоги щодо забезпечення виконання рішень про відшкодування, розвитку гарантій неповторення, доступу до інформації та недискримінаційного підходу до жертв створюють правову основу для побудови системної політики реабілітації осіб, які постраждали внаслідок війни. Йдеться не лише про військовослужбовців, але й про цивільне населення, внутрішньо переміщених осіб, дітей, осіб з інвалідністю, жертв катувань, сексуального насильства та інших тяжких порушень.

Особливе значення для України має підхід, за яким реабілітація поєднується з гарантіями неповторення. Це означає, що держава зобов'язана не лише фінансувати медичні та психологічні послуги, але й здійснювати інституційні реформи, зміцнювати незалежність судової влади, захист правозахисників та працівників медичної і психологічної сфери. Саме ці заходи створюють безпечне середовище, у якому реабілітація стає можливою і ефективною.

У перспективі післявоєнного відновлення імплементація Резолюції 60/147 повинна стати основою для формування в Україні системи перехідного правосуддя, де реабілітація жертв війни розглядається як інвестиція у відновлення суспільної довіри, соціальної стабільності та верховенства права. Без повноцінної правової та інституційної реабілітації мільйонів постраждалих досягнення стійкого миру та демократичного розвитку держави є неможливим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. United Nations General Assembly. *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law: Resolution / adopted by the General Assembly on 16 December 2005, A/RES/60/147*. New York: UN, 2005. URL: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/60/147
2. Mayer-Rieckh Alexander. Guarantees of Non-Recurrence: An Approximation. *Human Rights Quarterly*. Vol. 39. No. 2. 2017. P. 423–424.
3. Evans Christine. *The Right to Reparation in International Law for Victims of Armed Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press. 2012. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/right-to-reparation-in-international-law-for-victims-of-armed-conflict/766360473060D5175225C066B2F6AABA>

4. *Case concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda)*. Judgment, 3 February 2006. *Reports of the International Court of Justice*. 2006. p. 6. URL: <https://www.icj-cij.org/node/103188>

5. Van Boven Theo. *The United Nations Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law*. In: United Nations Audiovisual Library of International Law (UN-AVL). 2010. URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_60-147/ga_60-147_e.pdf

6. Ratner S. R. The Schizophrenias of International Criminal Law. *Texas International Law Journal*. 1998. Vol. 33. P. 237–256.

Дата першого надходження статті до видання: 21.12.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 17.04.2026